

UDK 371.213.3:316.32
316.32:37.014.53

Primljeno: 01. 07. 2018.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Edina Nikšić Rebihić, Emina Dedić Bukvić

INTERKULTURALNE DIMENZIJE HABITUSA SAVREMENOG UČITELJA

Rapidne društvene promjene novog doba od savremene škole zahtijevaju drugačije pristupe kurikulumu i nastavnim strategijama. Škola je odgojno-obrazovna institucija koja priprema učenike za sudjelovanje u raznolikom svijetu. Interkulturalnim odgojem u školi izgrađuje se svijest o artikulaciji vlastitog identiteta, ali i prihvatanju drugoga, tj. razvoju interkulturalne osjetljivosti, osviještenosti i kompetentnosti. Interkulturalizam u nastavi se temelji na općem načelu da se djetetu omogući optimalno podržavajuće okruženje u kojem će se svako dijete bez izuzetka osjećati sigurno. Savremeni učitelj treba biti motiviran daljim unapređenjem odgojno-obrazovnog procesa u kojem će se djeci razvijati osjećaj za pluralizam i zajedništvo, učeci ih da poštuju i cijene različitosti. Naime, nužno je da učitelji budu osposobljeni za prenošenje vrijednosti poštivanja i uzajamnog razumijevanja drugoga i drugačijeg. Međutim, kako bi poučavali druge interkulturalizmu, potrebno je da društvo ima interkulturalne učitelje. Inicijalnim obrazovanjem neophodno je obuhvatiti ovaj segment, kako se ne bi očekivalo od učitelja da odgovaraju na društvene izazove, bez odgovarajuće pripreme. Cilj ovog istraživanja je ispitati ulogu inicijalnog obrazovanja u izgradnji interkulturalne dimenzije identiteta savremenog učitelja. Analizirajući Nastavni plan i program jednog učiteljskog fakulteta u BiH, dobili smo uvid u sadržaj kolegija koji obuhvataju interkulturalne aspekte. Koristeći intervju sa univerzitetskim nastavnicima istog fakulteta dobili smo rezultate da je mnogo više kolegija u kojima su zastupljena načela interkulturalnog poučavanja od onih u kojem je prisutan eksplicitan interkulturalni sadržaj. Univerzitetski nastavnici prepoznaju značaj interkulturalnog odgoja za buduće učitelje, pa nastoje kroz svoju nastavu prožeti i interkulturalni sadržaj, mada, priznaju, nedovoljno. Odgovor na društvene izazove doista treba biti savremeni koncept škole koja prihvata i promovira različitosti u odgoju i obrazovanju, poštujući spektar identiteta svih

sudionika odgojno-obrazovnog procesa. U konačnici, neophodno je krenuti od inicijalnog obrazovanja, koje izgrađuje snažnu interkulturalnu dimenziju habitusa savremenog budućeg učitelja. Savremeni učitelj dužan je provoditi interkulturalna načela u promicanju interkulturalnih vrijednosti.

Cljučne riječi: interkulturalizam; učitelj; habitus; inicijalno obrazovanje

UVOD

Globalizacija društva zahtijeva jasnu promjenu perspektive rada, praćenje trendova i uslova koje nameće „društvo znanja“. Rapidne promjene, dinamika socijalnih pojava, te zahtjevi koji direktno determiniraju i odgojno-obrazovnu djelatnost, diktiraju drugačije uvjete za funkcioniranje subjekata unutar školskog okruženja. Potreba za uvođenjem pristupa koji podržava različitosti, pluralizam, drugoga i drugačijega nije tako davna, ali se kao imperativ odgovornosti postavlja pred savremenog učitelja. Savremeni učitelj je onaj koji je dužan odgovoriti na sve promjene i zahtjeve koji se od njega očekuju, bez pitanja da li ga je obrazovni sistem osposobio kao kompetentnog, senzibiliziranog i spremnog za aktivnu participaciju u dinamizmu odgojno-obrazovnih tokova. Novo ozračje obrazovnog sistema podrazumijeva interkulturalnu dimenziju identiteta učitelja.

Interkulturalno obrazovanje ima dvije ključne dimenzije: uvažavanje različitosti i poštovanje ljudskih prava. Da bi proces interkulturalnog obrazovanja bio uspješan potrebno je prvo upoznati svoju kulturu kako bi se razumjela kultura drugih. Interkulturalno obrazovanje uvažava i podržava različitost u svim oblastima ljudskog života, promoviše ravnopravnost i ljudska prava, suprotstavlja se nepravednoj diskriminaciji i afirmiše vrijednosti na kojima se izgrađuje ravnopravnost (Gošević i sar. 2007). Interkulturalizam kao jedno od važnih načela odgojno-obrazovne djelatnosti u društvu, naglašava važnost različitih kultura i obogaćivanje kako društvene okoline tako i školske kulture potičući upoznavanje, razumijevanje i poštovanje drugačijih stilova života te razvoj interkulturalne osjetljivosti. Isto tako, interkulturalizam pridonosi otvorenosti prema drugim kulturama, razvoju interkulturalnih sposobnosti, kao što su opažanje i sagledavanje problema iz perspektive „drugog“, sposobnosti suočavanja s nejasnim i složenim situacijama u društvu ali i razvoju vještina, uključujući verbalnu i neverbalnu komunikaciju, kritičko, kreativno mišljenje i interakciju. Naime, u interakciji s drugima svako od

nas oblikuje i mijenja pojam o sebi i drugima, ali i o cjelini društvenog horizonta unutar kojeg se odvija na njegovo djelovanje.

Interesovanje za interkulturalizam u nastavi sve je izraženije u obrazovnoj politici u EU. Politika interkulturalnog obrazovanja od 2006. do 2016. godine vidljiva je u mnogim deklaracijama, izvještajima, smjernicama, programima, međunarodnim studijama i platformama OECD-a, Vijeća Evrope, Evropske komisije, Evropskog parlamenta i UNESCO (Sikorskaya 2017).

Jedan od primjera dizajniranja politike interkulturalnog obrazovanja jesu UNESCO-ve Smjernice za interkulturalno obrazovanje (2006) u kojima su istaknuta tri osnovna principa interkulturalnog obrazovanja: poštovanje kulturnog identiteta svakog učenika, pružanje svim učenicima kulturalnih znanja, vještina i stavove koji će im omogućiti sudjelovanje u društvu, te doprinos interkulturalnog obrazovanja poštovanju, razumijevanju i solidarnosti među pojedincima u društvu. Na osnovu spomenutih principa očito je kako učitelj, da bi ispunio principe interkulturalnog obrazovanja, treba posjedovati vještine kojima će kreirati interkulturalno ozračje škole i primjenu interkulturalnih načina poučavanja. Naime, da bi pružio svim učenicima kulturalna znanja i prenio im stavove uvažavanja pluralizma identiteta i zajedničkog sudjelovanja u društvu, nužno je da posjeduje takav sistem u sebi. Odgajatelj/učitelj odgaja bićem.

Iznimno važnu ulogu u izgradnji vrijednosnog sistema kod učenika ima učitelj odnosno njegov habitus. Habitus je prema Aristotelovom tumačenju dispozicija za stanje, ponašanje, uvjete i stavove (Rošić 2007). Sociolog Pierre Felix Bourdieu (prema Sorić 2012: 331) definira habitus na sljedeći način: „Uvjetovanja povezana s određenim skupom uvjeta postojanja stvaraju habitus, sistem trajnih, prenosivih dispozicija, strukturiranih struktura namijenjenih da funkcioniraju kao strukturirajuće strukture, odnosno kao principi koji stvaraju i organiziraju djelovanje i reprezentacije; ti principi odgovaraju objektivnim rezultatima djelovanja, ali ne zahtijevaju svjesnu usmjerenost na cilj ili pokazivanje sposobnosti kojima su stečeni“. U obrazovnom okruženju u kojem se nalazi, učitelj će graditi habitus, tj. utjelovljivati dispoziciju, stil ponašanja i tendencije u vlastitoj praksi.

PUT OD INICIJALNOG OBRAZOVANJA DO INTERKULTURALNOG UČITELJA

U izgradnji interkulturalnog habitusa savremenog učitelja neophodno je krenuti od inicijalnog obrazovanja. Inicijalno obrazovanje bi trebalo pripremiti buduće učitelje za rad u višekulturalnim okruženjima, naučiti ih da budu senzibilizirani i spremni pružiti

učenicima znanja o njihovoj i drugim kulturama, obogatiti ih potrebnim vještinama za razvijanje stavova neophodnih u ostvarenju učešća u multikulturalnom društvu i razviti spremnost za kontinuirano stručno usavršavanje iz korpusa tema interkulturalne pedagogije. Sablić (2014) je također mišljenja da je obrazovanje učitelja kroz interkulturalne sadržaje pretpostavka za uspješnu realizaciju interkulturalnog odgoja u nastavi koju bude realizirao u ulozi učitelja. Sablić, Rački i Lasandrić (2014) radili su istraživanje sa 153 učitelja razredne nastave u Osijeku i 150 studenata Učiteljskog fakulteta u Osijeku o tome kakvi su im stavovi prema različitostima. Zaključili su da je uvođenje sadržaja interkulturalnog odgoja u nastavne planove i programe učiteljskih fakulteta od ključne važnosti, kao i nastavljanje stručnog usavršavanja u tom području saznanja. Kako su se studenti izjasnili da im treba više interkulturalnog sadržaja tako su slične odgovore davali i učitelji u radnom odnosu. Slične rezultate istraživanja dobio je i Bijelić (2010) ispitujući interkulturalnu kompetentnost učitelja u Splitu. Rezultati ukazuju na to da su učitelji prosječno interkulturalno kompetentni, ali i to da mlađi učitelji imaju dobar temelj za interkulturalno djelovanje, koje je nužno permanentno poticati, što je moguće kroz stručno usavršavanje.

Kada je riječ o dimenziji interkulturalizma u habitusu savremenog učitelja, potrebno je, kao i u svakom stavu, odvojiti tri segmenta: kognitivni (koliko o tome zna), afektivni (šta u vezi s tim osjeća), te konativni (šta u vezi s tim čini). Pokušaj uvođenja interkulturalizma u našim školama nažalost ide od vrha ka dnu, kroz administraciju i formalni kurikulum, što je pogrešan put (Sablić 2014). Pretpostavka zaživljavanja pluralizma i priznavanja različitosti u školi su pozitivni stavovi učitelja, njegova umijeća reagiranja u interkulturalnim situacijama, što je mnogo bliže implicitnoj pedagogiji nego formalnom odzgo serviranom kurikulumu. Stoga je važno da interkulturalne vrijednosti budu pohranjene u vrijedonosni sistem učitelja. Samo usvojene vrijednosti mogu biti uspješno prenošene učenicima, pogotovo ako se ima u vidu da se usvajanje vrijednosti i stavova često odvije kroz skriveni kurikulum, kroz neplanirane reakcije učitelja u određenim pedagoškim situacijama u kojima učitelj treba biti spreman odreagirati na human način primjeren ulozi učitelja, a i čovjeka. Jer, kako navode Bartulović i Kušević (2016), interkulturalni pristup u nastavi dio je normativnog ljudskog prava svakog učenika, a ne samo entuzijastična posvećenost radu nekoga nastavnika. Interkulturalizam omogućava učiteljima da u konkretnim prilikama budu djelotvorni akteri suočavanja, komunikacije, međusobnog upoznavanja i vrednovanja, razmjene vrijednosti i modela života te razvoja društveno-etičkog poštovanja (Ninčević 2009).

Višekulturalna znanja učitelju omogućavaju vješto snalaženje u neposrednim iskušanjima višekulturalne pedagoške prakse (prikladan izbor materijala za učenje, oblika i metoda rada sa učenicima), sposobnost razumijevanja unutarnjeg svijeta učenika, emocionalnu čvrstoću, ljubav prema djeci, toleranciju, dobrotu, odgovornost, psihičku stabilnost, itd. (Kuzmenko Goncharenko 2007). Uvažavanje i prihvaćanje različitosti među djecom postaje poticaj u procesu učenja i poučavanja, a ne prepreka, smatraju Booth i Ainscow (Karamatić Brčić 2012). Nema sumnje da treba vremena da se razvije kultura prihvaćanja jednakosti i poštivanja različitosti, smatra Hatibović (2006). Lako je uočiti činjenicu da se od savremenog učitelja konstantno traže novi pristupi, nova saznanja, ali je potrebno u svemu tome realno pristupiti njihovim mogućnostima u novim kontekstima. Tako, Caneva (2014) u svom istraživanju ispituje koje su dobre i slabe strane učitelja i nastavnika u osnovnim i srednjim školama u Milanu. Analizirajući svakodnevnu komunikaciju u razredu i postojani kurikulum, dobila je rezultate koji ukazuju da je najbolji način provođenja interkulturalizma u nastavi ukoliko je interkulturalnost prisutna u formalnom kurikulumu, školskim aktivnostima i nastavnim programima.

Sablić, Škugor i Malkić (2010) provele su u BiH i Hrvatskoj istraživanje koje ukazuje da najveći broj nastavnika realizira nastavu po postojećem nastavnom programu, a da su rijetki oni koji u nastavni proces unose svoje ideje i sadržaje ovisno o potrebi pedagoških situacija. Talijanski učitelji su također stali da se susreću sa teškoćama kako ispravno primjenjivati interkulturalna načela poučavanja, kako primjenjivati interkulturalizam u svakodnevnom pedagoškim situacijama, te na koji način odgovoriti kulturalnim i obrazovnim potrebama stranaca. Učitelji su ukazali na potrebu za profesionalnom podrškom koja će biti konstanta, kroz proces stručnog usavršavanja (Caneva 2014). Nakon inicijalnog obrazovanja, kroz koje učitelji često ne dobiju dovoljno saznanja o interkulturalizmu ili pak izađu iz studijskog programa a da nisu uspjeli izgraditi interkulturalnu dimenziju svog habitusa, potrebno je da se kroz vid stručnog usavršavanja pomogne učitelju kako bi se ispravno nosio sa izazovima savremenog odgojno-obrazovnog procesa.

Interkulturalna pedagogija zahtijeva i stanje duha raspoloživo za veću sposobnost tolerancije i empatije, napose otvorenost prema drugim vrijednostima, smatra Sablić (2009, 2014). Također kao zadaću interkulturalne pedagogije ističu ozračje u kome se svi učenici, bez obzira na svoje osobitosti i različitosti u odnosu na druge, osjećaju sigurni da otkriju svoje identitete, bez potpune asimilacije u kulturu u koju žive, a isto tako i da ne budu okrenuti isključivo kulturi koja je matična njihovoj obitelji. Krüger-Potratz (2011) ističe sveobuhvatnost i multidisciplinarnost interkulturalnog

obrazovanja koje podrazumijeva protežnost: u školskom životu, predmetima, metodičkom i didaktičkom oblikovanju nastave. Byram (Hrvatić, Piršl 2007) interkulturalnu kompetencije definiše kao sposobnost zadovoljavajuće interakcije i komunikacije s osobama različitih kultura, sposobnost usvajanja interkulturalnih stavova, znanja i vještina kako bi lakše i bolje razumjeli i poštovali druge kulture. Byramov i Sercu model interkulturalne kompetencije čine sljedeće komponente: znanje, stavovi, vještine interpretacije i stavljanja u suodnos, vještine otkrivanja i integriranja, te konačno kritička kulturna svjesnost / politički odgoj (Petravić 2011).

U shvatanju interkulturalnih kompetencija kao odgovora na izazove globalizacije i multikulturalnosti važan doprinos dali su mnogi pedagoški teoretičari i praktičari (Pašalić-Kreso 1998, Baatelan 2001, Hrvatić i Piršl 2007, Petravić 2011, Krüger-Potratz 2011, Piršl 2011, Sablić 2009, 2014, Tibulac 2014, Sablić, Rački i Lesandrić 2014). O pojmu kompetencija i kompetentnosti dalo bi se polemizirati, no za sada bismo se okrenuli onome što čini interkulturalnu dimenziju habitusa učitelja. Hrvatić i Piršl (2007: 225) izdvajaju bitne osobine interkulturalno kompetentnog učitelja prikazane u suodnosu između multikulturalnog okruženja i škole otvorene prema različitostima:

- verbalna i neverbalna komunikacijska kompetencija,
- dobro poznavanje svoje i drugih kultura,
- sposobnost poštivanja, razumijevanja i prihvaćanja učenika koji pripadaju drugim kulturama,
- interaktivan odnos s „drugim“,
- kontinuirano nadograđivanje saznanja o sebi kako na individualnoj tako i na razini pripadajuće skupine,
- sposobnost povećane otvorenosti, fleksibilnosti, kreativnosti i kritičnosti,
- shvaćanje posljedica diskriminacije kulturno drugačijih te sposobnost razvoja nestereotipnog mišljenja i antipredrasudnih stavova.

Navodeći interkulturalne kompetencije učitelja, autori izdvajaju potrebne dimenzije za koje se učitelj valja pripremati kroz inicijalno obrazovanje, prije nego uđe u razred i započne odgojno djelovanje. Biti interkulturalno kompetentan znači biti sposoban živjeti u uvjetima gdje svakog pojedinca prihvaćamo bez obzira na njegovu kulturnu pripadnost, stil života kojim živi i porijeklo. To znači prihvatiti čovjeka ne samo s obzirom na kulturnu pripadnost koja nam se čini najbliža našoj, nego biti u interakciji s manjinama kao što su homoseksualne skupine ili ljudi s poteškoćama koji se suočavaju s različitim oblicima diskriminacije i netolerancije

(Sablić 2014: 171). U novoj ulozi učitelji trebaju osposobiti učenike da znaju komunicirati i prihvatiti drugačije od sebe, osjećati ih ravnopravnim članovima zajednice, onemogućiti stvaranje diskriminirajućeg okruženja, ali istovremeno podržati zadržavanje osobnih usvojenih kulturalnih vrijednosti. Ono što je posebno važno jeste da će interkulturalno kompetentan učitelj prilagoditi učenicima nastavne metode i kurikulum, koristeći kooperativno i saradničko učenje; prilagodit će nastavnu građu i vježbe, praćenje i vrednovanje postignuća učenika imat će za cilj podizanje samopouzdanja i poštovanja prema svim učenicima (Baatelan 2001). S različitim globalizacijskim tokovima mijenjaju se konstalacije u društvu. S tim u vezi iznimno je važna pozicija koje u novim kontekstima zauzima učitelj u svijesti i očima naroda. Slatina (2008) tako smatra da je neophodno ovu profesiju društveno revalorizirati. U svim promjenama o kojima je bilo riječi, jasno je da nove uloge učitelja zahtijevaju spremnost za odgovor na mnoge izazove. Kakav će odgovor biti ovisi o tome da li učitelj u svome habitusu posjeduje volju za učenje, prihvatanje izazova, te otvorenost ka novim horizontima savremenih društava.

INICIJALNO OBRAZOVANJE UČITELJA U BIH

Učitelji trebaju pripremiti učenike za kontinuirane društvene promjene i učiti ih kako biti, učiti ih kako učiti, učiti ih kako znati i naučiti ih kako živjeti sa drugim i drugačijim. Teško je odgovoriti na pitanje šta je to adekvatan model obrazovanja učitelja u različitim sredinama i periodima. Neophodno je nakon inicijalnog obrazovanja, za koje je nužno da bude kvalitetno, nastaviti s cjeloživotnim učenjem i stručnim usavršavanjem. Obrazovanje učitelja sastoji se od tri osnovne komponente: inicijalno obrazovanje, uvođenje u posao (pripravništvo) i stručno usavršavanje (Spasenović 2013). Obrazovanje učitelja u Bosni i Hercegovini odvija se na osam (8) javnih učiteljskih fakulteta. Visokoškolsko obrazovanje učitelja u Bosni i Hercegovini prolazi kroz trociklični sistem: I ciklus - dodiplomski studij (Bachelor), II ciklus - diplomski studij (Master degree) i III ciklus - poslijediplomski doktorski studij (PhD degree). Učitelj koji uspješno završi barem I ciklus ostvaruje pravo ulaska u školu kao pripravnik učitelj. Nakon uspješno završenog pripravničkog staža i položenog stručnog ispita, zakonski dobija dozvolu za osnivanje radnog odnosa na mjestu nastavnika razredne nastave (učitelja).

Interkulturalne kompetencije postaju sve važnije zadnjih desetljeća s pojavom globalizacije, mobilnosti stanovništva i internacionalizacije obrazovanja. Škola se

dolaskom kulturalno drugačijih učenika suočila sa jednom od većih promjena u svojoj historiji. Ona prelazi iz monokulturalne i nacionalne u kulturno pluralnu školu. Položaj i uloga učitelja u savremenim školama stoga zahtijeva posjedovanje interkulturalne kompetencije. Mnogo je prostora u svim kolegijima da se realizira interkulturalno obrazovanje, razvija interkulturalna osviještenost, interkulturalna osjetljivost kroz sadržaje koji i nisu isključivo interkulturalna tematika. Moguće je realizirati bilo koji sadržaj poštujući načela interkulturalnog učenja i poučavanja, uz poticanje učenika da prihvataju takav način realiziranja nastave. Piršl (2011) smatra da je razvoj interkulturalne kompetencije i komunikacije dugotrajan i cjeloživotni proces u kojem najznačajniju ulogu imaju odgojno-obrazovne institucije, a posebno njihovi glavni akteri – odgajatelji, nastavnici i profesori. Rezultati provedenih istraživanja u vezi s interkulturalnom dimenzijom savremenog učitelja (Pašalić-Kreso 1998, Baatelan 2001, Hrvatić i Piršl 2007, Sablić 2009, Petravić 2011, Krüger-Potratz 2011, Piršl 2011, 2014, Sablić, Rački i Lesandrić 2014, itd.) upućuju na potrebu razvijenih interkulturalnih vrijednosti kod savremenih učitelja. Istraživači koji su istraživali ulogu inicijalnog obrazovanja u izgradnji interkulturalnih dimenzija savremenog učitelja (Gorski 2006, 2007, Kragulj i Jukić 2010, Sablić, Rački i Lasandrić 2014, Sablić 2014, Dedić Bukvić 2016) ističu potrebu za sticanjem interkulturalnih vrijednosti i umijeća interkulturalnog poučavanja u inicijalnom obrazovanju, kako bi se ostvarila interkulturalna dimenzija budućeg učitelja koji jedino kao takav može prenositi interkulturalne vrijednosti.

Kada je riječ o izgradnji interkulturalne dimenzije savremenog učitelja na studiju učiteljskih fakulteta, postoje, koliko je nama poznato, dva istraživanja. Prvo istraživanje provedeno je sa 74 studenta učiteljskog fakulteta u Osijeku (Kragulj i Jukić 2010). Jedan dio istraživanja tiče se prisutnosti interkulturalnih sadržaja u nastavi, gdje se prema rezultatima nedovoljno obrađuje interkulturalni sadržaj kroz nastavni proces. Primjera radi, da se kroz nastavu u potpunosti potiče osjetljivost na diskriminaciju mišljenja je 37,83% studenata, da nastava potiče empatiju mišljenja je 40% studenata, a da se ne realizuje dovoljno sadržaja o manjinskim skupinama mišljenja je 72,97% studenata. Autorice zaključuju da je nedovoljno interkulturalnog sadržaja za potrebe budućih učitelja. Drugo istraživanje provedeno je na Pedagoškom fakultetu u Sarajevu (Dedić Bukvić 2016). Analizirajući nastavne planove i programe prepoznati su određeni kolegiji čijim se sadržajem razvija interkulturalna kompetencija kod budućih učitelja. Izdvojena su dva nastavna predmeta po nazivu kao predmet/i koji su usko vezani sa izgradnjom interkulturalne kompetencije učitelja. Međutim, značajno je to što su univerzitetski nastavnici različitih nastavnih predmeta

u izvedbenim planovima predvidjeli realizaciju tema koje potiču razvoj interkulturalne dimenzije budućih učitelja.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja i istraživačka pitanja

U našem istraživanju formulisali smo cilj koji glasi: Empirijski napraviti uvid u inicijalno obrazovanje budućih učitelja, analizom nastavnih planova i programa 2011/2012. godine¹, te propitati mišljenje univerzitetskih nastavnika o ulozi inicijalnog obrazovanja u izgradnji interkulturalne dimenzije habitusa savremenog učitelja.

Na osnovu postavljenog cilja bilo je neophodno postaviti sljedeća istraživačka pitanja:

1. Da li nastavni planovi i programi, kao i izvedbeni planovi i programi (NPP 2011/2012) svih kolegija na studiju učiteljskog fakulteta obrađuju interkulturalne sadržaje?
2. Da li i na koji način univerzitetski nastavnici uključuju interkulturalne sadržaje pri realizaciji nastave iako nisu u okviru nastavnog plana i programa?
3. Da li univerzitetski nastavnici koji realiziraju kolegije (NPP 2011/2012) na studiju učiteljskog fakulteta koriste načela interkulturalnog poučavanja?
4. Da li univerzitetski nastavnici smatraju važnim interkulturalne kompetencije (svojih studenata) budućih učitelja?

Instrument i metoda istraživanja

Prvi dio istraživanja, provedenog 2018. godine, odnosio se na analizu aktuelnog Nastavnog plana i programa jednog učiteljskog fakulteta iz BiH. Jedna od tehnika ovog istraživanja jeste *rad na dokumentaciji* kojom su prikupljeni podaci iz aktuelnog - online dostupnog materijala nastavnog plana i programa iz 2011/2012. godine i izvedbenih programa tj. formalnog kurikulumu za obrazovanje učitelja na visokoškolskim ustanovama u BiH. Empirijski dio ovoga rada oslanja se i na istraživački rad sa univerzitetskim nastavnicima učiteljskog fakulteta također rađen 2018. godine. Primijenili smo istraživačku tehniku *intervjuiranje* – individualni polustrukturirani intervju. Pitanja su orijentirana na interkulturalno obrazovanje i izgradnju interkulturalne dimenzije habitusa savremenih učitelja kroz pedagošku

¹ NPP iz 2011/2012. se primjenjuje i u akademskoj 2017/2018. kada je i rađeno ovo istraživanje.

praksu univerzitetskih nastavnika. Rezultati ovog dijela istraživanja bazirani su na tematskoj analizi (Braun i Clarke, 2006), a najvažniji su predstavljeni u radu.

ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA ISTRAŽIVANJA

Analiza Nastavnog plana i programa

U uvodnim napomenama Nastavnog plana i programa jednog učiteljskog studija u BiH naglašeno je da će nastavni proces omogućiti i uvođenje interdisciplinarnih sadržaja, inkluzivni odgoj i obrazovanje, te rad u multikulturalnim grupama. U ovom Nastavnom planu i programu prepoznato je sedam nastavnih predmeta koji su usko vezani sa razvojem interkulturalne dimenzije habitusa budućih učitelja.

U izvedbenom planu nastavnog predmeta *Opća pedagogija 1* u okviru šire literature ponuđeni su sljedeći izvori: Djeca prije svega – svjetska deklaracija o preživljavanju, zaštiti i razvoju djece, te Konvencija o pravima djece.

Na studiju se izučava nastavni predmet *Književnost za djecu 1* koji u sadržaju nastavnih jedinica nudi i temu koja potiče estetske, saznavne, odgojne i humane vrijednosti književnosti za djecu.

Nastavni predmet *Razvojna psihologija 2* u izvedbenom planu navodi cilj nastave u kojem je istaknuto da se na osnovu poznavanja individualnih razlika koje podrazumijevaju i individualne stavove i interese razvija tolerancija kako među djecom, tako i međusobno. U okviru seminara navedenog predmeta studenti imaju priliku razgovarati o temi Uloga škole u razvoju tolerancije.

U toku studija studenti mogu birati izborni predmet Kulturno naslijeđe BiH. U okviru ovog predmeta studenti trebaju steći znanja o različitostima i prožimanjima kultura u BiH, te o vrijednostima kulturno-historijskog naslijeđa kao dijela vlastitog identiteta. U izvedbenom planu je navedeno da izučavaju i vjerske objekte. Ponuđen je još jedan izborni predmet koji u naslovu i u izvedbenom planu upućuje da je riječ o interkulturalnom sadržaju. To je *Interkulturalno razumijevanje, ljudska prava i mirno rješavanje konflikata*. U cilju ovog predmeta istaknuto je da će studenti upoznati sadržaje interkulturalnog razumijevanja, interkulturalnog društva, identiteta, kao i kulturalnih sličnosti, razlika i sukoba proisteklih iz stereotipnih predstava i predrasuda. U opisu programa ovog predmeta navedene su sljedeće teme: multikulturalna društva, identitet i društveni kontekst, kulturalne sličnosti i razlike, stereotipi i predrasude, etika vodstva u institucijama odgoja i obrazovanja, mirno rješavanje konflikata, izgradnja narušenog ili izgubljenog povjerenja i sl.

I izborni predmet *Građansko obrazovanje sa metodikom* deklarira namjeru izučavanja osnovnih koncepata građanskog obrazovanja, razumijevanje i poštovanje pravnog i političkog sistema, te kritičko promišljanje o političkom sistemu i institucijama vlasti. Također, ponuđen je i izborni predmet *Teorija sistema vrijednosti*. Na ovom predmetu studenti usvajaju temeljna znanja iz oblasti strukture vrijednosti i stižu uslove za samostalno i slobodno konstruiranje spoznaje o modernom svijetu u različitim segmentima.

Uvidom u nastavni plan i program, kao i izvedbeni plan i program (2011/2012) očito je da nije eksplicitno navedena obrada interkulturalnih sadržaja na svim kolegijima na studiju učiteljskog fakulteta.

Analiza i interpretacija intervjuja

Empirijski dio ovoga istraživanja obavljen je u periodu od marta do maja 2018. godine sa univerzitetskim nastavnicima jednog učiteljskog fakulteta u Bosni i Hercegovini. Nastavni plan i program za učiteljski fakultet obuhvata veliki broj općih predmeta iz prirodnih, društvenih, humanističkih, umjetničkih oblasti, kao i predmete iz pedagoško-psihološke i didaktičko-metodičke oblasti. Intervjuiranjem smo obuhvatili 13 nastavnika iz svake navedene oblasti. Interpretacija dobijenih odgovora raspoređena je u tri ključne teme: interkulturalni sadržaj u nastavi, načela interkulturalnog poučavanja i interkulturalna dimenzija habitusa budućih učitelja.

Interkulturalni sadržaj u nastavi

Prema rezultatima istraživanja u Nastavnom planu i programu akademske 2011/12. godine jednog učiteljskog fakulteta u BiH u kolegijima poput književnosti, pedagogije, maternjih i stranih jezika, sporta i nekih metodika prisutan je sadržaj interkulturalnog odgoja. U nekim od navedenih kolegija je eksplicitno naveden (što je prikazano u analizi iznad), a u mnogim kolegijima prisutan je implicitno. Takvi primjeri su provlače se kroz sadržaje kao što su imenovanja jezika, historijata jezika u BiH, sadržaje vezane za usmenu komunikaciju u okviru kulture govora. Zatim, interkulturalni sadržaj vidljiv je u sadržajima stranih jezika koji podrazumijevaju učenje o kulturi govornog područja tog jezika, historiji, tradiciji i običajima, a sve u cilju sticanja uvida u jedan širi kontekst i bolje razumijevanje savremene upotrebe stranog jezika. Univerzitetski nastavnici mišljenja su da na taj način studenti imaju priliku da upoznaju i bolje razumiju kulturu zemalja tog govornog područja, ali kroz usporedbe sa vlastitom kulturom, u cilju izgradnje interkulturalne svijesti i boljeg razumijevanja, prihvatanja i uvažavanja drugog i drugačijeg. Zatim, interkulturalni

sadržaj se obrađuje i kroz teme o predrasudama, empatiji, kroz učenje o različitim teškoćama u razvoju, u isticanju važnosti primjerene terminologije i imenovanja društvenih pojava i kategorija, zatim upoznavanjem sa etno plesovima, umjetničkoj muzici kroz stilske periode na tlu Evrope i BiH, upoznavanjem muzičke tradicije Bosne i Hercegovine, analizu putopisa, basni i drugih književnih djela naroda BiH i svjetske književnosti, itd.

Univerzitetski nastavnici realiziraju mnoge sadržaje iz interkulturalizma koji nisu u izvedbenim programima, jer smatraju da je važno pratiti i oslušivati dinamiku i duh savremenog nastavnog procesa, koji svakim danom zahtijeva sve više interkulturalnog sadržaja. Posvećivanje veće pažnje ovim sadržajima nemoguće je zbog nedovoljnog broja nastavnih sati a i obimnog nastavnog sadržaja koji obuhvata nastavni plan i program, a bliži je prirodi tog kolegija. Spomenuli su i da često koriste aktuelne životne situacije u nastavi i potrebu da ih analiziraju sa studentima. Na taj način propituju njihov stav, razgovaraju o različitostima i vrijednostima u društvu, govore o toleranciji, filantropiji, interkulturalnom razumijevanju, multikulturalnosti, i sl. Mišljenja su da se kroz neformalni dio nastave najintenzivnije razvijaju studentski stavovi, jer to doživljavaju kao životnu školu, a ostalo kao ispitni sadržaj.

Analizirajući odgovore nastavnika možemo zaključiti da univerzitetski nastavnici uključuju interkulturalne sadržaje pri realizaciji nastave iako nisu striktno u okviru nastavnog plana i programa, kroz improvizovane dodire sa drugim i drugačijim, analizirajući životne situacije u nastavi i sl.

Načela interkulturalnog poučavanja

Prema mišljenju univerzitetskih nastavnika malo je prostora da pokažu vlastite kompetencije interkulturalnog poučavanja, ali se trude da uvažavajući nacionalnu i rodnu raznolikost studenta primijene načela interkulturalnog poučavanja, i to: poštujući nacionalnost učenika, vjersko opredjeljenje, prilikom podjele u grupe na nastavi, angažiranjem na praksi u različitim školama. Također, univerzitetski nastavnici nastoje uključiti studente iz različitih gradova da kroz aktivnosti i zadatke koji se realiziraju na nastavi izdvoje segmente iz tradicije i kulture sredine iz koje dolaze. Time se doprinosi pozitivnom percipiranju heterogenosti u učionici. Ističu, također, da i oni sami kao nastavnici tako postaju bogatiji, jer je to prilika i za njih da uče od svojih studenata. Različita iskustva, različiti identiteti i drugosti predispozicija su za razvoj duhovno bogatije ličnosti i dobra baza za kritičko promišljanje, upoznavanje i saznavanje izvan jednoličnog konteksta. O ulozi interkulturalnog kurikulumu u gradnji vlastitoga identiteta kroz upoznavanje sebe i drugih, otkrivanje

sličnosti i razlika pisali su Hrvatić i Sablić (2008) analizirajući interkulturalne dimenzije nacionalnog kurikula.

Univerzitetski nastavnici su verbalizirali da su svjesni kako njihovo implicitno pedagoško djelovanje utiče na modificiranje, ali i kreiranje novih vrijednosnih stavova kod studenata, premda je to veoma teško kontrolisati u svakom trenutku. Konstantnom autorefleksijom i propitivanjem vlastitih stavova, oblika ponašanja, reakcija u pedagoškim situacijama kojima su svakodnevno izloženi, univerzitetski nastavnici mogu poboljšati kvalitetu svoga rada i na implicitnoj instanci. Nastavnici učiteljskog fakulteta nastoje takvu svijest razviti i kod svojih studenata, upravo u kontekstu spoznaje o važnosti dimenzije interkulturalnog habitusa kod svakog učitelja. Univerzitetski nastavnici su pokazali da su svjesni odgovornosti za načine i načela poučavanja u nastavi i da je potrebno da budu primjer nastavnika, čovjeka i stručnjaka, jer, kako kažu, studenti studirajući „uče kako biti učitelji“. U tome je očita važnost uloge univerzitetskog nastavnika, koji treba da kod svojih studenata razvije prihvatanje drugoga i drugačijega, osjećaj za vrijednost kulturnih razlika, kulture dijaloga i njihovu ulogu u svakodnevnom životu kako bi oni dalje razvijali takve osobine i sposobnosti kod svojih učenika. Jedna od nastavnica učiteljskog fakulteta izdvojila je da kao nastavnica osjeća dužnost i moralnu odgovornost da svojim studentima ukazuje na vrijednost kulturnih razlika i njihovu ulogu u svakodnevnom životu, te da ih kroz učenje o drugom i drugačijem osposobljava za kulturu dijaloga, zapravo uči ih o tome da su interkulturalno razumijevanje i multikulturalnost temeljne vrijednosti svakoga društva.

Interkulturalna dimenzija habitusa budućih učitelja

Univerzitetski nastavnici važnost razvijenih interkulturalnih vrijednosti kod budućeg učitelja evaluiraju kao predispoziciju za ulazak u razred. Učionica je naime svijet u kojem učenici provode mnogo vremena, pa su samim tim učitelji važni modeli socijalnog učenja, uspostavljanja vrijednosti i razvoja kompletne ličnosti svakoga djeteta. S tim u vezi univerzitetski nastavnici smatraju da treba postojati test kojim će se, pri polaganju pripravnčkog ispita, vrednovati interkulturalne i inkluzivne kompetencije koje učitelj treba posjedovati da bi uopće kročio u mikrosvijet djeteta – učionicu. Nastavnici su mišljenja da tek rijetki studenti dolaze sa rigidnim stavovima u sistemu vrijednosti, ali da je svijet mladih fluidan i otvoren za nova promišljanja i promjene, pa se upravo u tom segmentu očituje važnost uloge interkulturalnog poučavanja tokom inicijalnog obrazovanja. Recimo, navode primjer kako univerzitetski nastavnik treba kroz različite sadržaje upućivati i navoditi na

refleksiju o načinima reagovanja učitelja u nastavi u određenim pedagoškim situacijama, koje zahtijevaju humanistički, ali i holistički pristup. Smatraju da je važno razviti *toleranciju*² kod djece, naučiti ih prikladnim komunikativnim diskursima, pa recimo i kroz poštivanje svakog pojedinačnog opredjeljenja za nastavu vjeronauke ili za neku drugu vrstu izbornog predmeta.

Univerzitetski nastavnici smatraju da učitelj vlastitim pogrešnim odgojnim djelovanjem i nebrigom u ispoljavanju vlastitih vrijednosti, koje učenik otkriva, vidi i usvaja, čini trajnije ometanje emancipacije svojih učenika. Izdvajamo mišljenje nastavnika koji smatra da ukoliko učitelj nije spreman za kosmopolitski životni stil, sigurno nije spreman ni odgojiti mlađe generacije za takav način života. Također, učitelji koji u svome osobnom i profesionalnom habitusu nemaju razvijene interkulturalne vrijednosti neće biti u stanju da prepoznaju potencijalno opasne i neprikladne oblike ponašanja i razmišljanja svojih učenika usmjerene prema drugim pojedincima u društvu. Samim time neće biti u stanju da pravovremeno valjano reaguje u konkretnoj pedagoškoj situaciji.

ZAKLJUČAK

Prediktor prihvatanja i poštivanja drugoga i drugačijeg kod učenika i studenata jeste poznavanje i prihvatanje sebe kao izgrađene jedinice u društvu. Ne cijeneći vlastiti identitet, bježeći od sebe ili ne poznajući ko smo i zašto smo, nismo spremni poštovati i prihvatiti nekoga ko se razlikuje od nas, a nećemo biti ni kapabilni da tu razliku, kad je uočimo, vrednujemo i njome obogatimo i vlastiti identitet. Stoga je nužno da se razvoj interkulturalnih kompetencija sprovodi, njeguje i slavi u gore predstavljenoj interakciji. Interkulturalna dimenzija habitusa savremenog učitelja odgovor je na multikulturalnu zadaću škole, te na globalizacijske promjene, migracije i mobilnost stanovništva. Sticanje i njegovanje ovih vrijednosti ne može se prepustiti stihiji, one moraju biti zastupljene kroz inicijalno obrazovanje, programe stručnog usavršavanja, programe dodatnih edukacija i seminara kao trajne podrške u savladavanju kulturalnih izazova i rizika diskrimintornog okruženja

² Radije treba koristiti termin *prihvatanje*, a ne termin tolerancije (tolerare - podnositi).

LITERATURA

1. Batelaan, Pieter (2001), "Learning to respect", *Intercultural Education*, 12(3), str. 237-245. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/14675980120087453> (10. 05. 2018.)
2. Bartulović, Marija, Barbara Kušević (2016), *Što je interkulturalno obrazovanje? Priručnik za nastavnike i druge znatiželjnike*, CMS, Zagreb: Dostupno na: <https://www.cms.hr/hr/publikacije/sto-je-interkulturalno-obrazovanje-prirucnik-za-nastavnike-i-druge-znatilejnike> (11. 02. 2018).
3. Bijelić, Ines (2010), "Interkulturalna kompetentnost učitelja u osnovnoj školi", u: *Zbornik radova 2. međunarodne znanstvene konferencije Obrazovanje za interkulturalizam*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Učiteljski fakultet u Osijeku, Nansen Dijalog Centar, Osijek, str. 137-150.
4. Braun, Virginia, Victoria Clarke (2006), "Using thematic analysis in psychology", *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2). pp. 77-101. Dostupno na: <http://eprints.uwe.ac.uk/11735> (11. 02. 2018.)
5. Caneva, Elena (2012), "Interculturalism in the classroom. The strengths and limitations of teachers in managing relations with children and parents of foreign origin", *ITALIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY OF EDUCATION*, No. 3. Dostupno na: <http://ijse.padovauniversitypress.it/2012/3/2> (10. 05. 2018.)
6. Dedić Bukvić, Emina (2016), *Kompatibilnost formalno stečenih i praktično potrebnih kompetencija za odgojno-obrazovni rad – mogućnost rekonceptualizacije izobrazbe nastavnika u Bosni i Hercegovini*, doktorska disertacija, Univerzitet u Sarajevu, Filozofski fakultet, Sarajevo
7. Gorski, Paul C. (2006), "Complicity with conservatism: The de-politicizing of multicultural and intercultural education", *Intercultural Education*, 17(2), str. 163-177.
8. Gorski, Paul C. (2007), *Good intentions are not enough A deconolizing Intercultural Education*, EdChange, [www. EdChange.org](http://www.EdChange.org) (9. 2. 2018)
9. Gošević, Radmila, Snježana Mrše, Milena Jerotijević, Danijela Petrović i Vojislava Tomić (2007), *Vodič za unapređenje interkulturalnog obrazovanja*. Beograd: Fond za otvoreno društvo. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/283123055_Vodic_za_unapredenje_interkulturalnog_obrazovanje (13. 02. 2018)

10. Hatibović, Ćimeta (2006), "Dileme i nesuglasice vezane za ideju inkluzivnog obrazovanja u BiH", u: *Vodič kroz inkluziju u obrazovanju* (Priredili: Šunkić, Z., Kordić, M., Hasić, O., Hatibović, Ć.), Misija OSCE-a u BiH, Sarajevo
11. Hrvatić, Neven, Elvi Piršl (2007), "Interkulturalne kompetencije učitelja", *Zbornik radova „Kompetencije i kompetentnost učitelja“*, Osijek, str. 221-228.
12. Hrvatić, Neven, Marija Sablić (2008), "Interkulturalne dimenzije nacionalnog kurikuluma", *Pedagogijska istraživanja*, 5 (2). str. 197-208.
13. Kuzmenko, Vasil, Lyubov Goncharenko (2007), "Polycultural competence as component of professional competence of pedagogue", *Zbornik radova „Kompetencije i kompetentnost učitelja“*, Osijek, str. 287-293.
14. Kragulj, Snježana, Renata Jukić (2010), "Interkulturalizam u nastavi", u: *Zbornik radova s 2. međunarodne znanstvene konferencije Obrazovanje za interkulturalizam*, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Učiteljski fakultet u Osijeku, Nansen Dijalog Centar, Osijek. str. 169-190.
15. Krüger-Potratz, Marianne (2011), "Interkulturalno obrazovanje – od pedagogije za specifičnu ciljnu skupinu do multidisciplinirane zadaće", U: *Europsko obrazovanje: Koncepti i perspektive iz pet zemalja*, Školska knjiga, Zagreb, str. 38-54.
16. Ninčević, Marjan (2009), "Interkulturalizam u odgoju i obrazovanju: Drugi kao polazište", *Nova prisutnost* 7 /1, str. 59-84.
17. Pašalić-Kreso, Adila (1998), "Multietnički i multikulturalni odgoj u sistemu obrazovanja Bosne i Hercegovine", *Zbornik radova: Obrazovanje u Bosni i Hercegovini: materijali sa Međunarodnog okruglog stola*, Institucija ombudsmena FBiH, Sarajevo, str. 33-40.
18. Petravić, Ana (2011), Interkulturalna kompetencija u nastavi stranih jezika – problemi i perspektive razvoja kurikula. U: *Europsko obrazovanje: Koncepti i perspektive iz pet zemalja*. Zagreb: Školska knjiga. str. 97-119.
19. Piršl, Elvi (2011), Odgoj i obrazovanje za interkulturalnu kompetenciju, *PEDAGOGIJSKA istraživanja*. 8 (1), str. 53-70.
20. Rošić, Vani (2007), Pojam navike kod Aristotela. *Filozofska istraživanja*. 107. God. 27. Sv. 3. str. 559–570.
21. Sablić, Marija, Alma Škugor, Edina Malkić (2010), Odgoj i obrazovanje za interkulturalizam - In medias res. U: *Zbornik radova s 2. međunarodne znanstvene konferencije Obrazovanje za interkulturalizam*, Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Učiteljski fakultet u Osijeku, Nansen Dijalog Centar Osijek. str. 89-104.

22. Sablić, Marija (2014), *Interkulturalizam u nastavi*. Zagreb: Naklada lijevak.
23. Sablić, Marija, Željko Rački, Marija Lesandrić (2014), "Učiteljska i studentska procjena odabranoga didaktičkog materijala prema pedagogiji Marije Montessori", *Croatian Journal of Education*, Vol. 17. No.3. str. 755-782.
24. Sablić, Marija (2009). *Sukonstrukcija interkulturalnoga kurikuluma*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
25. Sikorskaya, Irina (2017), "Intercultural education policies across Europe as responses to cultural diversity (2006-2016)", CENTRO DI STUDI EUROPEI (CSE) Fisciano: Dipartimento di Scienze Politiche, Sociali e della Comunicazione UNIVERSITÀ DEGLI STUDI DI SALERNO; Dostupno na: <http://www.centrostudieuropei.it/> (13. 05. 2018).
26. Slatina, Mujo (2008), "Razvoj profesionalnih kompetencija univerzitetskih nastavnika u bolonjskom procesu", U: *Zbornik radova: II Savjetovanje Reforma visokog obrazovanja – primjena Bolonjskih principa na Univerzitetu u Sarajevu*, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, str. 151-165.
27. Spasenović, Vera (2013), *Školski sistemi iz komparativne perspektive*, Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta, Beograd
28. Tibulac, Mariana (2014), "Multiculturalism - "Intercultural Education" or "Critical Education"?!", *Studia Universitatis Moldaviae Seria „Stiinte ale educatiei“*, No. 9(79), str. 10-13. Dostupno na: <http://studiamsu.eu/> (13. 5. 2018).
29. UNESCO (2006), *Guidelines on Intercultural Education*, UNESCO, Paris (ED-2006/WS/59) – CLD 29366.

INTERCULTURAL DIMENSION OF A CONTEMPORARY TEACHERS' HABITUS

Summary:

Rapid social changes in the new age of modern schools require different approaches to curriculum and teaching strategies. The school is an educational institution that prepares students to participate in a diverse world. Intercultural education in the school builds awareness of its articulation of own identity, but also acceptance of the other and the development of intercultural sensitivity, awareness and competence.

Interculturalism in teaching is based on the general principle of providing the child with an optimally

supportive environment in which every child will feel safe, without exception. The contemporary teacher should be motivated by further advancing the educational process in which children will develop a sense of pluralism and fellowship, teaching them to respect and appreciate diversity.

It is essential that teachers are trained to transfer the value of respect and mutual understanding other and different. However, in order to teach other interculturalities, society needs intercultural teachers. Concept of Initial education need to encompass this segment, as it would not be expected of the teacher to respond to social challenges without proper preparation.

The aim of this research is to examine the role of initial education in building the intercultural dimension of the contemporary teacher's identity. By analyzing the Curriculum and the program at the Faculty of Educational sciences, we have gained insights into the content of the courses that cover intercultural aspects. Using interviews with university teachers at mentioned department we got results that there are many more courses which consistent principles of intercultural teaching than those with explicit intercultural content.

University teachers recognize the importance of intercultural education for future teachers, and strive to perceive intercultural content through their teaching, although they acknowledge it insufficiently. The answer to social challenges really needs to be the contemporary concept of a school that accepts and promotes diversity in education, respecting the spectrum of identity of all participants in the educational process. In the end, it is necessary to start from initial education, which builds a strong intercultural dimension of the identity of a contemporary future teacher. A contemporary teacher is required to implement intercultural principles in promoting intercultural values.

Key words: Interculturalism; Teacher; Habitus; Initiation education; Pluralism

Adresa autora

Authors' address

Edina Nikšić Rebihić

Emina Dedić Bukvić

Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu

niksic.edina@gmail.com

emina.dedic.bukvic@ff.unsa.ba